

ORHAN GAZİ DÖNEMİ'NİN ÂLİMLERİ VE İLMİ FAALİYETLERİ

Scholars and Scientific Activities of the Orhan Gazi Period

Arş. Gör. Dr. Ömer GÜNNAN

Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tarih ABD, Diyarbakır, Türkiye, omergunan2147@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
24.04.2021

Kabul/Accepted:
22.05.2021

Sayfa/ Page:
289-298

Öz

Bu çalışma, Orhan Gazi Dönemi'nde (1324-1362) yaşayan ilim adamlarının hayatlarını, fikirlerini ve faaliyetlerini konu edinmektedir. Osmanlı Devleti'nin askeri, adli ve idari yönden kurumsallaşmasını sağlayan Orhan Gazi, toplumun kültürel gelişmesine katkı sağlayacak medreseler de inşa ettirmiştir. 731(1330/1131) senesinde kurulan İznik medresesinde Dâvûd-i Kayserî, Taceddin el-Kürdî ve Alâeddin Ali Esved gibi müderrisler eğitim vermişlerdir. Bu ilim adamları, çok sayıda öğrenci yetiştirerek, kıymetli eserler ortaya koyarak devlet idaresinde ve toplum hayatında etkili olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin ilk müderrisi olan Dâvûd-i Kayserî, İbnü'l-Arabî'nin Füsusu'l-Hikem adlı eserine yazdığı şerh ile ün kazanmıştır. Onun ardından müderrisliği sırasıyla Taceddin el-Kürdî ve Alâeddin Ali Esved yapmıştır. Alâeddin, müderrisliği sırasında Hanefî fikhına dair el-Vikaye adlı eseri şerh etmiştir. İlmiye teşkilatının bir diğer önemli ismi olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, birçok kazada kadılık yaptıktan sonra vezirlik makamına kadar yükselmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orhan Gazi, İlim Adamları, Dâvûd-i Kayserî, Taceddin el-Kürdî, Alâeddin Esved, Çandarlı Kara Halil.

10.32579/mecmua.927112

Abstract

This study focuses on the lives, ideas and activities of scientists living in the Orhan Gazi Period (1324-1362). Orhan Gazi, who ensured the military, judicial and administrative institutionalization of the Ottoman Empire, also built madrasahs that would contribute to the cultural development of the society. In the İznik madrasah established in 731 (1330/1131), professors such as Dâvûd-i Kayserî, Taceddin el-Kürdî and Alâeddin Ali Esved gave education. These scientists have been influential in the state administration and social life by educating a large number of students and creating valuable works. Dâvûd-i Kayserî, who was the first professor of the Ottoman Empire, became famous with his commentary on İbnü'l Arabî's work called Füsusu'l-Hikem. After him, Taceddin el-Kürdî and Alâeddin Ali Esved were respectively professors. Alâeddin commented on the Hanafî fiqh called al-Vikaye while he was a professor. During his profession, Alâeddin commented on the work named al-Vikaye related to the Hanafî fiqh. Çandarlı Kara Halil Hayreddin Pasha, another important name of the scientific organization, rose to the position of vizier after serving as a judge in many districts.

Keywords: Orhan Gazi, Scientists, Dâvûd-i Kayserî, Taceddin el-Kürdî, Alâeddin Esved, Çandarlı Kara Halil.

Atıf/Citation: GÜNNAN, Ö. (2021). Orhan Gazi Dönemi'nin Âlimleri ve İlmi Faaliyetleri. MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 12, Sayfa: 289-298.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Arş. Gör. Dr. Ömer GÜNNAN

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Bu makale "Orhan Gazi Dönemi'nin Siyasi Olayları, Devlet Teşkilatı, İlim ve Kültür Hayatı" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Osman Gazi'den (1302-1324) sonra Osmanlı Devleti'nin başına geçen Orhan Gazi (1324-1362), 38 yılla en uzun süre tahtta kalmış Osmanlı padişahları arasında yer almıştır. Hükümdar olmadan önce bazen babası Osman Gazi'nin bazen de emirlerin kumandası altında seferlere katılmış, bu sayede askeri yeteneğini geliştirmiş ve kendini kanıtlama fırsatı bulmuştur (Gunan, 2014: 8). Orhan Gazi, babasının nikris (gut) hastalığına yakalanması ve bu sebeple ölmesinin ardından (Neşrî, 1983: 72) kardeşi Alâeddin'i kendi hükümdarlığına razı etmeyi başarmıştır (Âşık Paşazâde, 2010: 79-80).

Orhan Gazi, hükümdarlığının ilk yıllarında Bursa, İznik, Gelibolu ve Rumeli'de gerçekleştirdiği seferlerde bazı yerleri ülke topraklarına katmış, sonraki yıllarda ise yoğun bir biçimde imar ve inşaa faaliyetleri yürütmüştür. Bu çerçevede Bursa, Bilecik, İzmit ve İznik'te çok sayıda cami, medrese, tekke, zaviye ve hamam inşa etmiştir (Armağan, 1996: 77).

Orhan Gazi, ilim ve kültür hayatına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda h. 731 (m. 1330-1331) yılında İznik'te Osmanlı Devleti'nin ilk medresesini kurmuştur (Taşköprizâde, 1975: 8; Kazıcı, 1995: 96). Bu medrese, devletin sınırlarının genişlemesi ve hükümdarların ilim adamlarına gösterdiği himaye ile Orta Asya, İran, Anadolu, Suriye ve Mısır'dan birçok ilim adamı ve sanatkârın Osmanlı Devleti'ne gelmesine vesile olmuştur (Uzunçarşılı, 1972: 535).

Bu makalede İznik medresesinin ilk müderrisi Dâvûd-i Kayserî ve halefleri Taceddin el-Kürdî ve Alâeddin Ali Esved ile ilmiye sınıfından gelen vezir Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'nın hayatları ve ilmi faaliyetleri ele alınmıştır. Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 1561), Osmanlı dönemi Hanefî âlimlerinin biyografilerinden oluşan *eş-Şakaiku'n-Numaniyye* (Taşköprizâde, 1975: 10) adlı eserinde Muhsin-i Kayserî'ye yer vermişse de onun o dönem Osmanlı hâkimiyetinde olmayan Kayseri'de yaşadığını belirtmiştir. Muhsin-i Kayserî'nin Osmanlı topraklarında herhangi bir ilmi görev yaptığıyla ilgili hiçbir bilgi de yoktur. Bundan dolayı Muhsin-i Kayserî bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmemiştir (Sarıkaya, 1998: 10; Cici, 2001: 1-3; Cici, 2006: 48).

1. Dâvûd-i Kayserî (ö. 1350)

Tam adı Şerefüddin Dâvûd b. Mahmud b. Muhammed b. Kayserî olan bu ilim adamının nisbesinden de anlaşıldığı üzere kendisi Kayserilidir (Bilge, 1984: 68; Mecdî, 1989: 27). Taşköprizâde, *eş-Şakaiku'n-Numaniyye*'de onu "Âlim, fadıl, kâmil, mevla, Dâvûd-i Kayserî, Karamânî" şeklinde tanıtmıştır (Taşköprizâde, 1975: 8). Taşköprizâde'nin kullandığı Karamânî nisbesinden yola çıkarak Dâvûd-i Kayserî'nin Karamanlı olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak Kayseri o zamanlarda Karamanoğulları toprakları içerisinde bulunduğundan Karamânî nisbesinin kullanıldığı varsayılmaktadır (Bayraktar, 2015: 6). Dâvûd-i Kayserî'nin tasavvuf ilmindeki önemini belirtmek amacıyla "eş-Şeyh", İslam dinine olan hizmetlerini ifade etmek için ise "Şerefüddin" lakabı kullanılmıştır (Bayraktar, 2012: 321; Özalp, 2014: 37; Bayraktar, 2015: 6).

Hayatıyla ilgili detaylı bilgi bulunmayan Dâvûd-i Kayserî'nin doğum tarihi de tam olarak bilinmemektedir. Fakat çağdaş araştırmacılar, hocası Sirâceddin el-Urmevî'den (ö. 1283) ders aldığını dikkate alarak çeşitli tahminlerde bulunmuşlardır. A. Turan Akbulut, Dâvûd-i Kayserî'nin doğum tarihinin 1252'den sonra olduğunu ileri sürerken (Akbulut, 1980: 63) Mehmet Bayraktar ise doğumunun en erken 1258 en geç 1262 yılları arasında olabileceğini söylemektedir. Bu tarihin de tahmini 1260 (Bayraktar, 1994: 32) veya 1262 olabileceğini belirtmektedir (Bayraktar, 2015: 7).

Taşköprizâde, Dâvûd-i Kayserî'nin memleketinde ilimle meşgul olduktan sonra Mısır'a gittiğinden bahsetmektedir. Mısır'daki âlimlerden tefsir, hadis ve usul dersleri aldığından; aklî ilimlerde mahir olduğundan; tasavvuf ilmini tahsil ettiğinden; İbnü'l-Arabî'nin (ö. 1240) *Füsusü'l-Hikem* adlı eserini şerh ettiğinden, bu şerhin başına mukaddime yazdığından; mukaddimede tasavvuf ilmini

açıkladığından ve naklî ilimlerde de mahir olduğundan bahsetmektedir (Taşköprizâde, 1975: 8).

Tasavvuf ile zâhirî ilimleri kendinde mezceden Dâvûd-i Kayserî, İbnü'l-Fârız (ö. 1235), İbnü'l-Arabî (ö. 1240) ve Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 1335) gibi sûfî düşünürlerin geliştirip sistemleştirdiği vahdet-i vücûd kuramını benimsemiştir. Bu kuramı felsefî açıdan yorumlayan ve savunan ilk sûfî müelliftir. Bunun yanında İslam filozoflarından Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî (ö. 1152 [?]) ile Yunan filozoflarından Aristo (m. ö. 322) gibi önemli filozofları tenkid edebilecek derecede felsefe bilgisine sahipti (Bayraktar, 1994: 33).

Dâvûd-i Kayserî, *Füsusü'l-Hikem*'e yaptığı şerh ile kendisinden sonraki sufi yazarlar üzerinde önemli etkiler bırakmıştır. Kutbüddin İznîkî (ö. 1418), Molla Fenârî (ö. 1431), Sofyalı Bâlî Efendi (ö. 1553), Abdullah Bosnevî (ö. 1644), İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725) gibi Osmanlı âlim ve mutasavvıfları, Dâvûd-i Kayserî'nin *Füsusü'l-Hikem*'e yaptığı şerhten etkilenmişlerdir (Bayraktar, 1994: 34; Gunan, 2014: 45).

Dâvûd-i Kayserî, tasavvufî düşünce yönüyle İbnü'l-Arabî'nin yolunu takip etmekle beraber tarikat mensubu veya irşad faaliyeti yürüten bir şeyh değildi. Onun İbnü'l-Arabî'ye nispet edilen Ekberîyye tarikatının müntesibi olarak gösterilmesi Şeyh-i Ekber'in (İbnü'l-Arabî'nin) düşünce sistemini benimsemiş olmasından kaynaklanmaktadır (Bayraktar, 1994: 33; Gunan, 2014: 45).

Dâvûd-i Kayserî'nin Ekberîyye tarikatının halifelerinden olduğunu savunanlar ise tasavvuftaki manevî mertebeleri tamamladığını iddia etmişlerdir. Dâvûd-i Kayserî'nin tarikat silsilesini de şöyle kabul etmişlerdir:

İbnü'l-Arabî (ö. 1240)

Sadreddin Konevî (ö. 1274)

Kemâlüddîn Abdürrezzâk Kâşânî (ö. 1335)

Dâvûd-i Kayserî (ö. 1350) (Toksarı, 1990: 134; Gunan, 2014: 45).

Orhan Gazi, İznîk'in fethinin ardından orada bir medrese inşa ettirdi. Bu Osmanlıdaki ilk medreseydi. Buranın müderrisliğine de ilmini, şöhretini ve faziletini işittiği Dâvûd-i Kayserî'yi tayin etti (Taşköprizâde, 1975: 8; Bursalı Tahir Efendi, Tarih Yok: 84). Orhan Gazi, ona zamanının şartlarına göre dolgun sayılacak bir maaş (30 akçe) bağladı (Uzunçarşılı, 1972: 522; Fazlıoğlu, 2017: 21). Yirmi yıla yakın bir süre¹ bu medresede eğitim veren Dâvûd-i Kayserî, bir yandan talebe yetiştirirken bir yandan da birçok eser telif etti (Uzunçarşılı, 1988: 228). Onun okuttuğu dersler hakkında bilgi bulunmamakla beraber hadis ve fıkıh gibi dini ilimlerin yanı sıra felsefe ve mantık gibi aklî ilimleri de okuttuğu söylenebilir (Bayraktar, 1994: 33; Gunan, 2014: 45).

Dâvûd-i Kayserî, müderrislik görevini yürüttüğü esnada 1350 yılında İznîk'te vefat etmiştir (Bayraktar, 2015: 8). O, bazı kaynaklara göre İznîk'te Çandarlı Kara Halil Paşa Camii'nin karşısındaki Çınardibi (Çınarbeli) denilen bir ulu çınarın altına defnolunmuştur (Bayraktar, 2015: 8; Bursalı Tahir Efendi, Tarih Yok: 84).

Dâvûd-i Kayserî'ye ait olduğu iddia edilen eserlerin sayısı hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır.² Bayraktar, araştırmaları sonucunda şimdiye kadar sadece 8 eserin Kayserî'ye ait olduğunu ifade etmektedir (Bayraktar, 2015: 8). Bayraktar, bu eserleri özgün ve şerh olanlar şeklinde kategorize etmiştir.

¹ Bayraktar, 15 yıla yakın müderrislik yaptığını iddia etmektedir (1994: 33).

² Dâvûd-i Kayserî'nin eserlerinin sayısını Bursalı Mehmed Tâhir Efendi (Tarih Yok: 84-85) ve Uzunçarşılı (1988: 228) on üç; Mustafa Bilge (1984: 69) yirmi dört olarak kaydetmiştir. Bayraktar (2015: 8) ise sadece sekiz eserin Dâvûd-i Kayserî'ye ait olduğunu ifade etmiştir.

Özgün Eserleri şunlardır:

Keşfü'l-Hicâb an Kelâmi Rabbi'l-Erbâb: Dâvûd-i Kayserî, bu eserinde Allah'ın kelâm sıfatını ele almıştır. Bu çerçevede Mu'tezile, Hanbeli ve Kerrâmî mezheplerinin bu konudaki görüşlerini özetledikten sonra onları tenkid etmiştir. Ardından vahdet-i vücûd nazariyesi çerçevesinde yeni görüş ve yorumlarda bulunmuştur. *Nihâyetü'l-Beyân fî Dirâyeti'z-Zamân*: Bu eserinde Aristo (m. ö. 322) ve Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî (ö. 1152 [?]) gibi önemli filozofların zamanla ilgili görüşlerini eleştirmiştir. Daha sonra zamanla ilgili bir felsefe geliştirmeye çalışmıştır. *Tahkîku Mâ'i'l-Hayât ve Keşfu Esrâri'z-Zulumât*: Bu eserde Hızır'ın yaşayıp yaşamadığı, peygamber mi velî mi olduğu konularını ele alınmaktadır. Kayserî, sonuç olarak Hızır'ın şeriat getirmemiş bir peygamber olduğunu ve cismanî bedenle bu dünyada yaşamadığını ileri sürmektedir. Sadece sekiz varaktan oluşan bu risâle, Mehmet Bayraktar tarafından tercüme edilmiştir. *Esâsü'l-Vahdâniyye ve Menba'u'l-Ferdâniyye*: Bu eserde vahdet-i vücûd kuramı çerçevesinde vahdet-kesret ilişkisini ele alınmıştır (Bayraktar, 1994: 34-35; Bayraktar, 2015: 8-9).

Şerhler ise şunlardır:

Ma'la'u Huşûşi'l-Kelim fî Me'ânî Fuşûşi'l-Hikem: İbnü'l-Arabî'nin *Fûsusu'l-Hikem* adlı eserine yapılan şerhtir. Dâvûd-i Kayserî'nin en bilinen eseridir. Eserin mukaddimesinde felsefî tasavvufun meseleleri on iki bölümde incelenmiştir. Kayserî'nin "Mukaddimât" adını verdiği bu kısım, ayrı bir eser gibi değerlendirilip müstakil olarak istinsah edilmiştir. *Şerhu'l-Kasîdeti't-Tâ'iyye*: İbnü'l-Fârız'ın (ö. 1235) *Nazmü's-Sülûk* olarak da adlandırılan *et-Tâ'iyyetü'l-Kübrâ* adlı kasidesine yapılan şerhtir. Dâvûd-i Kayserî, bu şerhin mukaddimesinde tasavvuf meselelerini ele almıştır. Şerhin mukaddimesi müstakil bir eser gibi istinsah edilmiştir. *Şerhu'l-Kaşîdeti'l-Mîmiyye*: İbnü'l-Fârız'ın *Hamriyye* diye de adlandırılan *el-Kaşîdetü'l-Mîmiyye* eserine yapılan şerhtir. Mukaddimesinde ilahi aşkın ele alındığı şerh, İlhanlı vezirlerinden Abdülkâfi b. Abdullah et-Tebrîzî'ye ithafen kaleme alınmıştır. *Şerhu Besmele bi's-Sûreti'n-Nev'iyyeti'l-İnsâniyyeti'l-Kâmile*: Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *Kitâbü Te'vilâti'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserinin mukaddimesinde besmele ile ilgili verdiği bilgilere yapılan şerhtir (Bayraktar, 1994: 34-35; Bayraktar, 2015: 8-9).

2. Taceddin el-Kürdî (ö. ?)

Hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Taceddin el-Kürdî'nin nisbesi kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir. Bu âlimin nisbesi, Âşık Paşazâde'nin (ö. 1494[?]) *Tevârih-i Âl-i Osmân*'nda Taceddin-i Kürd (Âşık Paşazâde, 2010: 86), Taşköprizâde'nin (ö. 1561), *eş-Şakaiku'n-Numaniyye*'sinde Taceddin el-Kerderî/Taceddin el-Kürdî (Taşköprizâde, 1975: 9)³, Mecdî Mehmed Efendi'nin (ö. 1591) *Hadâ'îku's-Şekâ'ik*'inde ise Taceddin-i Kürdî (Mecdî, 1989: 27) şeklinde geçmektedir.

Taceddin el-Kürdî, Anadolu Selçuklu Devleti'nde baş kadılık yapan dönemin ünlü âlimlerinden Sirâceddin el-Urmevî'nin (ö. 1283) öğrencisidir (Âşık Paşazâde, 2010: 86). O, birçok ilim tahsil etti ve bu ilimlerde önemli kademeler kat etti. Özellikle fıkıh alanında derin bir bilgiye sahip oldu. İslam dünyasında faziletleriyle meşhur oldu. Taceddin el-Kürdî, Dâvûd-i Kayserî'nin (ö. 1350) vefatının ardından Orhan Gazi tarafından İznik medresesinin müderrisi olarak tayin edildi. Müderrislik süresince birçok talebe yetiştirdi (Taşköprizâde, 1975: 9; Mecdî, 1989: 27-28).

Mevla Taceddin el-Kürdî, kızlarından birini dönemin ünlü âlimlerinden Şeyh Edebalî'ye (ö. 1326) diğer bir kızını da Osmanlı Devleti'nde vezirlik yapan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'ya (ö. 1387) vermiş ve onlarla akrabalık bağı kurmuştur (Taşköprizâde, 1975: 9; Mecdî, 1989: 28; Âşık Paşazâde, 2010: 50). Âşık Paşazâde'nin bu konuyla ilgili anlatımı şöyledir: Edebalî 125 yıl yaşadı.

³ Yararlandığımız kaynakta her ne kadar nisbesi Taceddin el-Kerderî şeklinde geçse de *eş-Şakaiku'n-Numaniyye*'nin eski nüshalarında Taceddin el-Kürdî şeklinde geçmektedir. Taşköprizâde, 1558: vr. 4/a.

Biri gençliğinde biri de ihtiyarlığında olmak üzere iki kez evlendi. İlk hanımından olan kızını Osman Gazi'ye verdi. Böylelikle Osman Gazi'nin kayınpederi oldu. İhtiyarlığında evlendiği ikinci hanımı ise Taceddin el-Kürdî'nin kızıydı. Bu evlilik ile de Taceddin el-Kürdî'nin damadı oldu (Âşık Paşazâde, 2010: 50).

Kaynaklarda yer alan bazı bilgilerden Taceddin el-Kürdî'nin Orhan Gazi'ye müftülük yaptığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki Orhan Gazi İznik'i muhasara altına aldığında düşman ordusu şehrin düşmemesi için çok sayıda askeri birlik gönderdi. Bu duruma şaşırarak Orhan Gazi konuyu Lala Şahin (ö. 1386 [?]) ile istişare etti. Lala Şahin muhasaranın devam etmesi gerektiğini söyledi. Orhan Gazi'ye ganimetlerin kendisine verilmesi karşılığında seferi muzafferiyetle tamamlayacağını vaad etti. Orhan Gazi, onun bu teklifini kabul etti. Lala Şahin, düşman askerini bozguna uğrattı ve büyük miktarda ganimet elde etti. Ganimetlerin çok fazla olduğunu gören Orhan Gazi, bu durumdan rahatsız oldu. Ganimetlerin taksimi konusunu Mevla Taceddin el-Kürdî'ye danıştı. Taceddin, Lala Şahin'in hür mü köle mi olduğunu sordu. Orhan Gazi, onun hür olduğunu söyledi. Mevla Taceddin, bunun üzerine ganimetlerin Lala Şahin'in hakkı olduğunu ve ondan almanın caiz olmayacağını belirtti. Orhan Gazi de bu fetvaya riayet etti. Lala Şahin, elde edilen ganimetler ile Bursa'da bir medrese, Kirmastı'da bir köprü ve zaviye inşa ettirdi (Taşköprizâde, 1975: 9; Mecdî, 1989: 28-29).

Taceddin el-Kürdî'nin nerede, ne zaman doğduğu ve nerede, ne zaman vefat ettiğiyle ilgili herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Aynı şekilde öğrencileri ve eserleri hakkında da kaynaklarda herhangi bir bilgi bulamadık (Gunan, 2014, 47).

3. Alâeddin Esved (ö. 1397)

Anadolu topraklarında Kara Hoca olarak da tanınan (Taşköprizâde, 1975: 9) Alâeddin b. Ömer el-Esved (Mecdî, 1989: 29-30), Afyonkarahisarlıdır (Özel, 1989: 319; Bursalı Tâhir Efendi, Tarih Yok: 251). Alâeddin Esved, ilim tahsili için İran/Acem diyarına gitmiş, eğitimini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönmüştür. Taceddin el-Kürdî'nin vefatından ardından Orhan Gazi tarafından İznik medresesine müderris olarak tayin edilmiştir (Taşköprizâde, 1975: 9; Mecdî, 1989: 29-30). İlmî faaliyetlerine Orhan Gazi döneminde (1324-1362) başlamakla beraber I. Murad (1362-1389) döneminde de önemli hizmetlerde bulunmuştur (Bedir, 2006: 35).

Alâeddin Esved, müderrisliği süresince birçok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan en meşhurları Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa (ö. 1387), oğlu Hasan Paşa (ö. 1424)⁴ ve Molla Fenârî'dir (ö. 1431) (Taşköprizâde, 1975: 9-10, 17, 23). Molla Fenârî, Alâeddin Esved'den ders almış fakat aralarında meydana gelen tartışmalardan dolayı onun ders halkasından ayrılmış, Cemâleddin Aksarâyî'nin (ö. 1388-89 [?]) ders halkasına katılmış ve onun hizmetine girmiştir (Taşköprizâde, 1975: 9; Mecdî, 1989: 29-30; Aydın, 2005: 245).

Mecdî'nin naklettiğine göre Alâeddin Esved'in mezarı İznik'tedir. Mezar taşında 26 Muharrem 800'de (19 Ekim 1397) vefat ettiği yazılıdır (Mecdî, 1989: 30). Bursalı Mehmed Tâhir Efendi de Esved'in hicri 800'de vefat ettiğini ve İznik'te Şerefzade mahallesinde bir türbede medfun olduğunu aktarmaktadır (Bursalı Tâhir Efendi, Tarih Yok: 252).

Alâeddin Esved'in Hanefî fikhına dair 4 eseri günümüze ulaşmıştır (Boynukalın, 2020: 644-645). Bu eserler şunlardır:

el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye: Alâeddin Esved'in Burhânüşşerîa Mahmûd'un (VII-VIII./XIII-XIV. yüzyıl) furû-i fikhla ilgili *el-Vikâye* adlı eserine yazdığı şerhtir. Esved'in bu şerhi, kendinden sonraki birçok

⁴ Hayatının büyük kısmını müderrislik yaparak geçiren Hasan Paşa, ömrünün sonlarına doğru kazaskerlik ve vezirlik görevlerini üstlenmiştir. I. Murad (1362-1389) ve Yıldırım Bayezid (1389-1403) dönemlerinde önemli devlet kademelerinde bulunan Hasan Paşa ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Yazıcı, 1997: 338-339).

âlîme kaynak olması açısından önemlidir (Aslan; 2020: 41-42). Taşköprizâde, Esved'in müderrislik yaptığı dönemde iki ciltlik bu şerhi yazdığını, bu şerhin çok önemli bilgiler içerdiğini, kendisinin de bu eserden istifade ettiğini belirtmektedir (Taşköprizâde, 1975: 9).

Şerhu'l-Muğni fi'l-Usûl: Hanefî âlimlerden el-Habbâzî'nin (ö. 1292) fıkıh usulüne dair *el-Muğni* adlı eserine yazdığı şerhtir. Bu şerh Esved'in son dönemlerine yazdığı bir eserdir. Kaynaklarda Alâeddin Esved'in el-Muğni'nin şarihi olarak tanıtılması bu eserin zamanında iyi tanındığını göstermektedir (Günay, 2005: 449; Aslan; 2020: 42). Son zamanlarda yapılan araştırmalar ile eserin İrlanda Chester Beatty Kütüphanesi'nde, Daru'l-Kütübi'l-Katariyye'de ve Sen Petersburg'da nüshalarının olduğu tespit edilmiştir (Aslan; 2020: 43).

Künûzü'l-Envâr fi Şerhi Rumûzi'l-Esrâr: Ebubekir İbrahim'in fıkıh usulüne dair *Rumûzu'l-Esrâr* adlı eserine yazdığı şerhtir. Bu eseri Osmanlı padişahlarından I. Murad'a ithaf etmiştir (Boynukalın, 2020: 646, 648; Aslan, 2020: 43). Esved, ilham yoluyla kendisinden bu şerhin yazılmasının istenmesi üzerine bu eseri telif ettiğini belirtmektedir (Boynukalın, 2020: 648).

Hâşiye 'alâ Şerhi ve Tertibi'l-Camii's-Sağir: Sadruşşehid Hüsameddin İbn Mâze (ö. 1141) İmam Muhammed'in (ö. 805) Hanefî fıkına dair *el-Camii's-Sağir*'ini tertip ve şerh etmiştir. Alâeddin Esved de İbn Mâze'nin bu eserine haşiye yazmıştır (Aslan, 2020: 43).

Alâeddin Esved'in Arap belâğatı teorisyeni Hatip el-Kazvî'nin (ö. 1338) *el-İzâh fi'l-Meâni ve'l-Beyan*'ına *Şerhu'l-İzâh fi'l-Meâni ve'l-Beyân* adıyla şerh yazdığı kaydedilmişse de bu eser günümüze ulaşmamıştır (Aslan, 2020: 46).

4. Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa (ö. 1387)

Çandarlı Hayreddin Paşa, kadılıktan vezirliğe geçinceye kadar Kara Halil, vezirlikten itibaren Hayreddin lakabıyla meşhur olmuştur. İznik'teki İznik Yeşil Camii ve Rumeli'nde Serez kasabasında yaptırmış olduğu Serez Eski (Kurşunlu) Camii kitabelerinden babasının adının Ali olduğu anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1959: 458; Uzunçarşılı, 1974: 2-3; Bardakçı, 2019: 21). Karaman'ın Sivrihisar kazasına bağlı Cendere/Çandar köyündendir (Aktepe, 1993: 214; Müstakimzâde, 2000: vr. 174/b; Bardakçı, 2019: 21) Bilecik ve İznik kadılığı öncesi hayatıyla ilgili çok az bilgi bulunan Çandarlı Halil'in Ahî teşkilatına mensup olduğu bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1974: 3). İznik müderrislerinden Taceddin el-Kürdi'nin kızıyla evlenmiştir. Böylece Taceddin'in diğer kızıyla evli olan Şey Edebalı ile de bacanak olmuştur (Taşköprizâde, 1975: 9; Mecdî, 1989: 28; Âşık Paşazâde, 2010: 50).

Taşköprizâde, *eş-Şakaiku'n-Numaniye*'de Çandarlı Kara Halil'e kadılık vazifesi verilmesini iki farklı rivayetle aktarmaktadır. Birinci rivayette Orhan Gazi bir gün Alâeddin Esved'i ziyarete gider. Alâeddin'in evine geldiğinde Alâeddin Esved o sırada ibadetle meşguldür. Orhan Gazi, orada bulunan Esved'in talebelerinden kendisine namaz kıldırmasını ister. İmamlığı Çandarlı Halil yapar. Alâeddin Esved ve Orhan Gazi ibadetlerini tamamlayınca görüşürler. Orhan Gazi, kendisine seferlerde şerî konularda danışmak amacıyla talebelerden birinin görevlendirmesini ister fakat talebelerden hiçbiri bu görevi kabul etmez. Orhan Gazi ısrar edince Alâeddin Esved, Çandarlı Halil'i görevlendirir, O da bu görevi istemeyerek kabul eder. İkinci rivayette ise Çandarlı Halil'in Osman Gazi'nin hükümdarlığının son dönemlerinde Bilecik kadılığı yaptığını, Orhan Gazi döneminde İznik'in fethiyle İznik kadılığı yaptığını daha sonra Bursa kadılığına tayin edildiğinden bahseder. I. Murad döneminde (1362-1389) de aşamalı olarak kazaskerlik, vezirlik ve emirü'l-ümeralık (beylerbeyi) gibi görevlere atandığı aktarılmaktadır (Taşköprizâde, 1975: 10).

Rivayetlerin ilkinde Çandarlı Halil'in göreve tayininin ani ve tesadüfiymiş gibi aktarıldığı görülmektedir. İkinci rivayettin ise tarihi olayların akışına daha uygun olduğu kanaatindeyiz (Gunan, 2014: 49).

Uzunçarşılı, Taşkoprizâde'nin Çandarlı Kara Halil'in hocası olarak Alâeddin Esved'i aktarmasının doğru olmadığını ifade etmektedir. Çandarlı'nın hocasının İsim benzerliği nedeniyle Alâeddin Esved ile karıştırıldığını ve hocasının Orhan Gazi'ye vezirlik de yapmış Alâeddin b. Hacı Kemal olduğunu söylemektedir (Uzunçarşılı, 1974: 3-5).

Çandarlı Kara Halil, yeni kurulan devletin askeri teşkilatlanmasında önemli görevler üstlendi. Bilecik Kadılığı döneminde yaptığı önemli hizmetlerden biri düzenli yaya ordusunu oluşturmak oldu. I. Murad döneminde hukuki alanda en üst görev olan kazaskerlik görevine atandı ve bu süre içerisinde de acemi oğlanlar ve yeniçeri teşkilatının kurulmasına öncülük etti (Uzunçarşılı, 1959: 461; Uzunçarşılı, 1974: 6; Aktepe, 1993: 214-215).

Çandarlı Kara Halil'in ne zaman vezir tayin edildiği tam olarak bilinmemekle beraber Osmanlı'da vezirlik yapmış Alâeddin Paşa, Ahmed Paşa, Hacı Paşa, Sinaneddin Yusuf Paşa'dan sonra göreve geldiği anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı, 1959: 463-464; Aktepe, 1993: 215). Çandarlı Kara Halil, Orhan Gazi'nin son, I. Murad'ın da ilk veziridir (Uzunçarşılı, 1974: 6). Vezirlik yaptığı zamanlarda seferlere katılıp ordu komutanlığı görevini de yerine getirmiştir (Uzunçarşılı, 1959: 467; Uzunçarşılı, 1974: 13). Çandarlı Halil, başarılı yönetimi sayesinde I. Murad'ın itimat ve teveccühünü kazanmıştır. Bu itimadın göstergesi olarak oğlu Ali Paşa'yı vezirlik makamına tayin etmiştir (Uzunçarşılı, 1974: 19).

Çandarlı Halil, Osmanlı Devleti'nde önemli görevler üstlenmiş Çandarlı ailesinin ilk şahsiyetidir. Çandarlı ailesi, Orhan Gazi döneminden (1324-1362) başlayarak II. Selim'in (1566-1574) tahta çıkışının ilk yıllarına kadar yaklaşık yüz elli yıllık bir dönemde Osmanlı yönetiminde etkin olmuşlardır. Bu aileden Osmanlı tarihine büyük etkileri olan beş vezîr-i âzam çıkmıştır (Bardakçı, 2019: XI).

Sultan I. Murad, Çandarlı Kara Halil'in büyük oğlu Ali Paşa ile birlikte Karamanoğlu Alâeddin Bey üzerine sefere hazırlanırken Çandarlı Hayreddin Paşa Yenice-i Vardar'da hastalandı, daha sonra da Serez'de vefat etti. Ali Paşa, babasının cenazesini İznik'e getirilerek Lefke (Osmaneli) Kapısı dışındaki kabristana defnetti. Çandarlı Halil'in mezarı 1922'de Yunanlılar tarafından tahrip edilmiş, daha sonrasında Çandarlı ailesi soyundan Nuh Neciyüddin Bey (ö. 1942) tarafından tamir ettirilmiştir. Kara Halil'nin mezar taşında ölüm tarihi 789 (1387) olarak yazılmaktadır (Uzunçarşılı, 1974: 16-17; Aktepe, 1993: 215; Bardakçı, 2019: 29).

Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin (ö. 1788), *Mecelletü'n-Nisâb* adlı eserinde Çandarlı'nın belagat alanındaki *Telhisü'l-Miftâh* adlı esere şerh yazdığını aktarmaktadır (Müstakîmzâde, 2000: vr. 353/a). Uzunçarşılı ise Müstakîmzâde'nin yanılmış olabileceğini, bu eserin kuvvetle muhtemel Çandarlı'ya ithaf edilmiş olabileceğini belirtmektedir (Uzunçarşılı, 1959: 460; Uzunçarşılı, 1974: 5). Bunun yanında Cemaladdin Aksarayî, Çandarlı Kara Halil'e Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı tefsir eserine yazdığı haşiyeyi ithaf etmiştir (Uzunçarşılı, 1959: 465-466; Uzunçarşılı, 1974: 10).

Çandarlı Hayreddin Paşa, birçok dini ve hayır kurumu inşa ettirmiştir. Bunlar şunlardır:

İznik Yeşil Camii: Çandarlı Hayreddin Paşa, hayattayken inşa edilmeye başlanmış ise de vefatından sonra oğlu Ali Paşa tarafından tamamlanmıştır (Uzunçarşılı, 1959: 474-475; Uzunçarşılı, 1974: 23-24). Adını içerisindeki koyu yeşil çinilerden alan camii ilk dönem Osmanlı mimarisinin önemli bir örneğidir (Bardakçı, 2019: 44-45). Dâru'l-Hadis Medresesi: İznik Yeşil Camii yanında inşa edilen bu yapı günümüze kadar ulaşamamıştır (Uzunçarşılı, 1974: 23; Bardakçı, 2019: 47-48). I. Murad döneminde tamamlanan bu eser Osmanlı'nın ilk dâru'l-hadis medresesidir Cici, 2001: 22, 288). İmaret:

İznik'te inşa edilen bu imaret için Hayreddin Paşa'nın oğulları tarafından vakıf tahsis edildiği tahrir defterlerinde kaydedilmektedir. Bu yapı günümüze ulaşamamıştır (Uzunçarşılı, 1974: 24-25; Bardakçı, 2019: 48-49).

Gelibolu Eski Camii (Sultan Camii): İnşası 1385 yılında tamamlanan bu eser kaynaklarda Sultan Camii diye de geçmektedir. Cami, Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'ya (ö. 758/1357 [?]) atfedilmekle beraber ölüm tarihi göz önüne alındığında bunun yanlış olduğu söylenebilir (Uzunçarşılı, 1959: 475-476; Uzunçarşılı, 1974: 26). Cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2006 yılında restore edilmiştir (Bardakçı, 2019: 53).

Kurşunlu Camii (Eski Camii): 1385 yılında Serez'de tamamlanan bu yapı için 19 köy ve Serez Eski Hamam'ı vakfedilmiştir (Uzunçarşılı, 1959: 476; Uzunçarşılı, 1974: 25-26). Cami, Yunanlılar tarafından tahrip edildiğinden günümüze ulaşamamıştır (Bardakçı, 2019: 49). Eski Hamam: Tahrir defterlerindeki bilgilere göre Serez'de Çandarlı Hayreddin Paşa tarafından inşa edilmiştir. Ancak günümüze ulaşamamıştır (Uzunçarşılı, 1959: 476; Uzunçarşılı, 1974: 26; Bardakçı, 2019: 50).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin ikinci hükümdarı Orhan Gazi, devletin idari, askeri ve adli kurumsallaşmasında önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte devletin ve toplumun kültürel gelişmesine katkı sağlayacak eğitim kurumların meydana getirilmesinde de öncü olmuştur. Bu doğrultuda Bursa, Bilecik, İzmit ve İznik'te birçok cami, tekke ve medrese inşa ettirmiştir. Osmanlı devletinde ilk medrese Orhan Gazi zamanında kurulmuş ve bu medrese dönemin önde gelen ilim adamlarını ağırlamıştır.

Orhan Gazi döneminde eğitim ve kültür alanlarındaki bu gelişmeler devrin ilim adamlarının da Osmanlı Devleti'ne yönelmiştir. Orhan Gazi devrinde, dönemin ünlü âlimleri Osmanlı medreselerinde görev yapmış, kadılık görevinde bulunmuşlardır. Bu dönemin önde gelen âlimleri Dâvûd-i Kayserî, Taceddin el-Kürdî, Alâeddin Esved ve Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa'dır.

Tasavvuf ilminde önemli bir yer tutan İbn'ül Arabî'nin *Füsusü'l-Hikem* adlı eserini şerh eden ayrıca özgün eserler veren Dâvûd-i Kayserî, Orhan Gazi döneminde İznik medresesinin ilk müderrisi olmuş ve birçok talebe yetiştirmiştir.

Dâvûd-i Kayserî'nin vefatının ardından İznik medresesine müderris olarak Taceddin el-Kürdî tayin edilmiştir. Fıkıh alanında derin bilgiye sahip olan Taceddin el-Kürdî aynı zamanda Orhan Gazi'ye müftülük de yapmıştır.

Taceddin el-Kürdî'nin vefatının ardından İznik medresesine müderris olarak Alâeddin Esved tayin edilmiştir. Müderrisliği boyunca Alâeddin Esved, Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, Hasan Paşa, Molla Fenari gibi önde gelen âlimler yetiştirmiştir. Alâeddin Esved'in Hanefi fikhına dair eserleri günümüze ulaşmıştır.

Devletin askeri ve idari teşkilatında önemli görevler üstlenmiş olan Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa, aynı zamanda adli teşkilatta da görev alarak Bilecik, İznik ve Bursa kadılığı yapmış, ardından vezirlik görevini yürütmüştür.

Devletlerin oluşmasında devlet başkanları, askeri - idari örgütlenmeler büyük öneme sahip olsalar da devletlerin devamlılığı ilme ve âlime verdiği değer nispetindedir. Osmanlı Devleti'nin sürekliliği de ilme ve ilim adamlarına verdiği değerle sağlanmıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri olarak kuruluş döneminde Orhan Gazi devri gösterilebilir.

Kaynakça

- Akbulut, A. Turan, “Dâvûd-i Kayserî”, *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, İstanbul 1980, C. 4, sayı: 3, ss. 61-83.
- Aktepe, Münir, “Çandarlı Kara Halil Hayreddin Paşa”, *DİA*, İstanbul 1993, C. 8, ss. 214-215.
- Armağan, Mustafa, “Orhan Gazi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Aslan, Ensar, *Osmanlı Âlimlerinden Alâeddin Esved'in “El-İnâye Fî Şerhi'l-Vikâye Adlı Eseri Çerçevesinde Fıkıh İlmindeki Yeri* (Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020).
- Âşık Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Kemal Yavuz, M. A. Yekta Saraç (haz.), Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010.
- Aydın, İbrahim Hakkı, “Molla Fenârî”, *DİA*, İstanbul 2005, C. 30, ss. 245-247.
- Bardakçı, Veli Vehbi, *Osmanlı Klasik Döneminde Çandarlı Ailesi* (Basılmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).
- Bayraktar, Mehmet, *Dâvûd el-Kayserî Vahdet-i Vücûd Felsefesi*, İfav Yayınları, İstanbul, 2012.
- Bayraktar, Mehmet, “Davud el-Kayserî'nin Felsefesi”, *Temaşa: Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 2015, sayı: 3, ss. 6-29.
- Bayraktar, Mehmet, “Dâvûd-i Kayserî”, *DİA*, İstanbul 1994, C. 9, ss. 32-35.
- Bedir, Murteza, “Osmanlı Tarihinin Kuruluş Asrında (1389'a kadar) İlmiye'ye Dair Bir Araştırma: İlk Fakihler”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 2006, sayı: 1, ss. 23-39.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- Boynukalın, Ertuğrul, “İlk Osmanlı Fakihlerinden Alâeddin Esved ve Künûzü'l-Envâr Adlı Eseri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2020, sayı: 35, ss. 639-663.
- Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, A. Fikri Yavuz, İsmail Özen (haz.), Meral Yayınevi, İstanbul Tarih Yok.
- Cici, Recep, “Muhsin-i Kayserî”, *DİA*, İstanbul 2006, C. 31, ss. 48.
- Cici, Recep, *Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları*, Arasta Yayınları, Bursa 2001.
- Fazlıoğlu, İhsan, “İznik'te Ne Oldu? Osmanlı İlmî Hayatının Teşekkülü ve Dâvûd Kayserî”, *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2017, C. 4, sayı: 1, ss. 1-68.
- Günan, Ömer, *Orhan Gazi Döneminin Siyasi Olayları, Devlet Teşkilatı, İlim Ve Kültür Hayatı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014).
- Günay, Hacı Mehmet, “İznikli Alâeddin Esved (Kara Hoca) ve Osmanlı İlim Geleneğindeki Yeri”, *Uluslararası İznik Sempozyumu* (5-7 Eylül 2005), 2005, ss. 443-453.
- Kazıcı, Ziya, *İslam Tarihi*, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 1995.
- Mecdî, Mehmed Efendi, *Hadâ'ıku'ş-Şekâ'ik*, Abdülkadir Özcan (haz.), Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- Mehmed Neşrî, *Neşrî Tarihi*, Mehmet Altay Köymen (haz.), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin Efendi, *Mecelletü'n-Nisâb*, Kültür Bakanlığı Yayınları,

Tıpkıbasım, Ankara 2000.

Özel, Ahmet, “Alâeddin Ali Esved”, *DİA*, İstanbul 1989, C. 2, ss. 319.

Sarıkaya, Muammer, *Muhsin al-Kayseri'nin 'Şarh Aruz al-Andalüsi' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Tercümesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998).

Taşköprizâde, Ahmed Efendi, *eş-Şakaiku'n-Numaniyye fî Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*, Arapça Yazma, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, İstinsah Tarihi h. 965/m. 1558, No: 34 Ae Arabi 2502.

Taşköprizâde, Ahmed Efendi, *eş-Şakaiku'n-Numaniyye fî Ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1975.

Toksarı, Ali, “Dâvûd-i Kayserî”, *Evlîyalar Ansiklopedisi*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1990.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Çandarlı (Cenderli) Kara Halil Hayreddin Paşa: Menşe'i, Tahsili-Kadılığı-Kazaskerliği-Vezirliği ve Kumandanlığı”, *Bellekten*, Ankara 1959, C. 23, sayı 91, ss. 457-477.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Çandarlı Vezir Ailesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1974.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Yazıcı, Hüseyin, “Hasan Paşa, Niksârî”, *DİA*, İstanbul 1997, C. 16, ss. 338-339.